

Кочкорова Г.А., Боркошев М.М., Талипов Ж.С.

БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДА ТАБИЯТКА КАРАТА
АДЕП-АХЛАКТЫК МАМИЛЕНИ ТАРБИЯЛООДО МЕКЕН ТААНУУ
ЖАНА ДЕНЕ ТАРБИЯ САБАКТАРЫН ИНТЕГРАЦИЯЛОО

Кочкорова Г.А., Боркошев М.М., Талипов Ж.С.

ИНТЕГРАЦИЯ УРОКОВ РОДИНОВЕДЕНИЕ И ФИЗИЧЕСКАЯ
КУЛЬТУРА КАК СРЕДСТВО ВОСПИТАНИЯ НРАВСТВЕННОГО
ОТНОШЕНИЯ К ПРИРОДЕ В МЛАДШИХ КЛАССАХ

Kochkorova G., Borkoshev M., Talipov Zh.

INTEGRATION OF LESSONS IN THE ENVIRONMENT
AND PHYSICAL CULTURE AS A MEANS OF INSTILLING A MORAL
ATTITUDE TOWARDS NATURE IN THE LOWER GRADES

УДК: 378.1:504.75

Биз макалабызда айлана-чөйрөнү санитардык жактан коргоо, өзгөчө машыгуу жана спорт менен машыгуу жайларында чаң жана уулуу химикаттар менен булгануудан машыгуу жайларды толугу менен жок кылуу милдети болууга тийиш, анткени абадагы зыяндуу заттардын (максималдуу жол берилген концентрациялары) нормалдуу ченемдерди эске алуу менен иштелип чыккан. Атмосферадагы чаңдын жана түтүндүн натыйжасында күн нурунун жарыгы азаят жана анын активдүү биологиялык компонентинин, ультра кызгылт көк нурлардын олуттуу бөлүгү жоголот. Дене тарбия көнүгүүлөрүн жана спорт менен машыгууда өпкө вентиляциясынын көлөмүнүн көбөйүшүнө байланыштуу чаң болуу өзгөчө коркунуч болуп саналат. Ошентип, жогоруда айтылгандардын бардыгын эске алуу менен, мектептеги башталгыч класс курагындагы балдарга экологиялык билим берүүнүн сапатын жогорулатуу үчүн жалпы кабыл алынган окуу куралдарынан тышкары, дене тарбия каражаттарын да активдүү колдонуу зарыл деген тыянак чыгарууга болот.

Негзги сөздөр; экология, дене тарбия, спорт курулуштары, башталгыч класстын окуучулары, машыгуу, таза абадагы сабак.

В нашей статье перед нами должна быть поставлена задача полного устранения пыли и ядохимикатов в окружающей среде, особенно в учебно-спортивных учреждениях, так как она рассчитана на нормальные уровни вредных веществ в воздухе (предельно допустимые концентрации). В результате пыли и дыма в атмосфере снижается количество солнечного света и теряется значительная часть его активной биологической составляющей – ультрафиолетового излучения. Пыль представляет особую опасность из-за повышенной вентиляции легких при физических нагрузках и занятиях спортом. Вот и таким образом, принимая во внимание все вышеизложенное, можно сделать вывод, что помимо общепринятых учебников необходимо активно использовать физическую культуру для повышения качества экологического воспитания детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова; экология, физическая культура, спортивные сооружения, учащиеся начальных классов, физкультура, занятия на свежем воздухе.

In our article, we should be tasked with the complete elimination of dust and toxic chemicals in the environment, especially in training and sports facilities, as it is designed with normal levels of harmful substances in the air (maximum permissible concentrations). As a result of dust and smoke in the atmosphere, sunlight is reduced and a significant part of its active biological component, ultraviolet light, is lost. Dust is a particular hazard due to increased lung ventilation during physical activity and sports. Thus, taking into account all of the above, it can be concluded that in addition to the generally accepted textbooks, it is necessary to actively use physical education to improve the quality of environmental education for children of primary school age.

Key words; ecology, physical education, sports facilities, elementary school students, exercise, fresh air lessons.

Адам ишмердүүлүгүнүн бир тармагы катары дене тарбия айлана-чөйрө менен өз ара байланышта. Бул үч багытта көрүнүп турат:

1) Спорт айлана-чөйрөгө оң таасирин тийгизет. Жерди спорттук максаттарда пайдаланганда көрктөндүрүү иштери жүргүзүлүп бактар тигилип, мисалы, бир эле жерди өнөр жай үчүн пайдаланууга караганда, спорттук курулуштардын жаратылышка пайдасы көбүрөөк болушу мүмкүн.

2) Спорт айлана-чөйрөгө терс таасирин тийгизип, аны булгап, жок кылганга шарт түзөт. Спорт объектилерин куруу, ири мелдештерди өткөрүү дайыма экологияга жана жаратылышка таштанды жана тиричилик калдыктары менен булганышына салымын кошуп жатат.

3) Спорт айлана-чөйрөдөн түздөн-түз көз каранды. Көптөгөн факторлордун таасири астында өзгөргөн экология дене тарбиячыларга коркунуч келтириши мүмкүн.

Кыргызстандагы азыркы экологиялык абалды кризис катары мүнөздөсө болот. Узак мезгилдин ичинде эл чарбасынын өндүрүшү ар кандай жер семирткичтерди пайдаланганынын негизинде тамак-аш экологиялык жактан абдан кооптуу болуп калды. Болгон тамак ашты каалагандай технологияда өндүрүүгө артыкчылык берилген.

Кыргызстандын экономикасы ресурсту жана энергияны көп талап кылуучу технологиялардын жогорку үлүшү менен мүнөздөлөт. Аларды киргизүү жана кеңейтүү эң «арзан» жол менен ишке ашырылган.

Ушул жана башка факторлор, атап айтканда, коомдун экологиялык аң-сезиминин төмөн деңгээли көрсөткүчү болуп эсептелет. Жер үстүндөгү жана жер астындагы суулардын, атмосфералык абанын жана жердин ашыкча булганышына, өтө чоң өлчөмдөгү зыяндуу заттардын, анын ичинде өтө уулуу, өнөр жай калдыктары булгап жатат. Мындай процесстер ондогон жылдар бою уланып, адамдардын ден соолугунун кескин начарлашына, төрөлүүнүн төмөндөшүнө жана өлүмдүн көбөйүшүнө алып келди, бул адамдардын биологиялык жана генетикалык бузулуу коркунучун туудурат.

Жогорудагы экологиялык көйгөйлөрдүн таасири түздөн-түз спортто көрүнүп турат. Ал узак мөөнөттүү, кеңири аймакты камтыган жана көп сандагы спорттук иш-чараларды камтышы мүмкүн, ал эми кыска мөөнөттүү же локалдык, белгилүү бир жерде спорттук иш-чарага катышкан спортчуга же адамга багытталган.

Дене тарбия көнүгүүлөрү жана спорт менен машыгуу учурунда спортчулардын абалына терс таасирин тийгизген факторлорду төмөнкүдөй классификациялоого болот:

1) келип чыгышы боюнча: климаттык, жер кыртышынын бузулушу, суудагы химиялык заттар, тамак-аш;

2) табияты боюнча: физикалык, химиялык, биологиялык жана социалдык;

3) химиялык курамы боюнча: органикалык жана органикалык эмес;

4) агрегаттык абалы боюнча: катуу, суюк жана газ түрүндөгү;

5) адамдын организмине тийгизген таасири боюнча: адамдын ден соолугуна түшүнүктүү жана түшүнүксүз түрдө терс таасир этүүчү.

Дене тарбия жана спорт менен алектенгендердин абалына бир тараптуу терс таасирин тийгизген экологиялык факторлор:

1) патогендик микроорганизмдер, вирустар, козу карындар жана жаныбарлардын мителери;

2) чаң;

3) айлана-чөйрөдөгү зыяндуу химиялык заттар.

Адамдын жашоосунун процесстерин аныктоочу табияттын физикалык жана химиялык факторлору ден соолукка терс таасирин тийгизет. Аларга: температура, нымдуулук жана шамалдын ылдамдыгы, радиация нурлары, атмосфералык басым, айлана-чөйрөнүн электрдик абалы, радиациялык фон, аба ырайы, климат, абанын химиялык курамы кирет.

Алар адамдын организмине анын айлана-чөйрө менен жылуулук алмашуусуна туруктуу таасирин тийгизет, бул жылуулук өндүрүү менен жылуулук өткөрүүнүн ортосундагы тең салмактуулукту орнотуу аркылуу ишке ашат. Бул физкультурада жана спортто зор мааниге ээ.

Айлана-чөйрөнү санитардык жактан коргоо, өзгөчө машыгуу жана спорт менен машыгуу жайларында чаң жана уулуу химикаттар менен булгануудан машыгуу жайларды толугу менен жок кылуу милдети болууга тийиш, анткени абадагы зыяндуу заттардын (максималдуу жол берилген концентрациялары) нормалдуу ченемдерди эске алуу менен иштелип чыккан. Атмосферадагы чаңдын жана түтүндүн натыйжасында күн нурунун жарыгы азаят жана анын активдүү биологиялык компонентинин, ультра кызгылт көк нурлардын олуттуу бөлүгү жоголот. Дене тарбия көнүгүүлөрүн жана спорт менен машыгууда өпкө вентиляциясынын көлөмүнүн көбөйүшүнө байланыштуу чаң болуу өзгөчө коркунуч болуп саналат.

Башталгыч билим берүү алкагында балдардын педагогикалык процессинин сапатына талаптардын жогорулашына байланыштуу анын бардык компоненттеринин, анын ичинде экологиялык тарбия жана дене тарбиясынын ролу жогорулап жатат. Экологиялык билим – экологиялык аң-сезимдин өсүшүнүн жана экологиялык маданияттын калыптанышынын ачкычы. Билим берүүнүн бул түрүнүн натыйжалуулугу балдарды жаратылышты түшүнүү жаатында тарбиялоодон башталат. Экологиялык

билим берүүнүн алкагында эң негизгиси баланын жаратылыш кубулуштарына жана объекттерине туура мамилесин калыптандыруу болуп саналат жана бул үчүн эң ыңгайлуу мезгил башталгыч билим берүү убактысы болуп саналат. Ошол эле учурда мектепке чейинки билим берүү мекемесинин эң маанилүү милдеттеринин бири балдардын ден соолугун сактоо жана чыңдоо болуп саналат, бул биринчи кезекте алардын дене тарбия процессинде ишке ашат.

Мектепте туура пландалган дене тарбия сабагынын жеткиликтүүлүгү, ар тараптуулугу жана жогорку натыйжалуулугунун эсебинен балдардын психофизикалык абалынын денгээлин жогорулатууга мүмкүндүк берет, алар да күнүмдүк турмушта дене тарбия көнүгүүлөрүн жасоого көнүмүш кылат жана өз ден соолугуна жана жашоосуна баалуу мамилени калыптандырат. Акыркы жылдарда мектеп жашындагы балдардын дене тарбиясын жакшыртуунун жолдорун издөө күч алды, аны уюштурууга, формаларына жана мазмунуна жаңыча мамиле кылуулар иштелип чыгууда.

Экологиялык тарбия дене тарбияны колдонуу мектепте келечектүү иш-чараларынын бири болуп саналат, анын алкагында балдарды тарбиялоонун эң маанилүү милдеттеринин бирин – өз өмүрүнүн жана ден соолугунун баалуулугун түшүнүүнү чечүүгө болот. Мектеп бүгүнкү күндө балдардын дене тарбия жана экологиялык билим берүү тармагында иш-аракеттин жаңы интеграцияланган чөйрөсү катары билимин калыптандырууга байланышкан көптөгөн методдорду жана технологияларды ишке ашырышат, бирок бул маселени түздөн-түз чече турган конкреттүү программалар дээрлик жок. Дене тарбия көнүгүү процессинде мектеп жашына чейинки балдарга экологиялык билим берүү көйгөйлөрү.

Биздин изилдөөбүздүн максаты – башталгыч мектеп курагындагы балдар үчүн дене тарбия жана экологиялык иштердин программасын иштеп чыгуу. Билим берүү процессинде дене тарбияны колдонуу аркылуу жаш балдардын арасында экологиялык билимдерди калыптандырууга көмөктөшүүчү дене тарбия жана экологиялык иштердин программасын иштеп чыгуу милдети турат. Календардык-тематикалык пландарды талдоо мектеп курактагы балдарды экологиялык жактан тарбиялоодо дене тарбия каражаттары иш жүзүндө колдонулбагандыгын көрсөттү. Адистер өз иштеринде негизинен байкоону, түз тарбиялык иштерди, көркөм адабиятты окууну жана дидактикалык оюндарды колдонушат. Ошол эле учурда, дене тарбиянын көптөгөн каражаттары экологиялык мазмунга ээ жана тарбиялык иш-чаралардын алкагында мектепке чейинки балдардын экологиялык маданиятынын денгээлине таасирдүү боло алат. Адабияттарды талдоонун негизинде дене тарбия жана экологиялык иштердин программасы түзүлдү [1].

Мектепте дене тарбия жана экологиялык иштердин программасында максат түзүлүп, милдеттер коюлуп, мазмуну аныкталат. Программанын максаты – адамгерчиликтүү, коомдук активдүү, чыгармачыл, дүйнөнү жана жаратылышты түшүнүүгө жана сүйүүгө, аларга аяр мамиле жасоого алгачкы кадамдан тартып тарбиялоо.

Программабыздын милдеттери:

1. Балдарда дене тарбия каражаттары аркылуу жандуу жана жансыз жаратылыш жөнүндөгү негизги түшүнүктөрдү калыптандыруу.
2. Жаратылыш менен адамдын андагы орду жөнүндөгү түшүнүктү калыптандыруу.
3. Экологиялык сабаттуулукту жана жаратылышка карата адептүү жүрүм-турумду калыптандыруу.
4. Дене тарбия аркылуу курчап турган жаратылышты эмоционалдык кабылдоого тарбиялоо.

Дене тарбия сабагынын жана табият таануу программасынын мазмунуна төмөнкү дене тарбия каражаттары – таза абадагы оюндар жана улуттук оюндардын элементтери кирген. Жалпысынан дене көнүгүүлөрү эмоционалдык реакцияны туудурган, бул жаныбарлар жана өсүмдүктөр дүйнөсүнө карата оң көз карашты калыптандырууга мүмкүндүк берген. Программага киргизилген таза абадагы оюндар негизинен жаратылышта жаныбарлардын кыймылын тууроо жана окшотуу болуп, дүйнө таанымын өстүрүү багытына ээ болгон. Биздин изилдөөбүздөгү таза абадагы оюн – бул курчап турган дүйнөнү жана андагы баланын ордун түшүнүү, ар кандай кырдаалдарга туура келген жүрүм-турумду өздөштүрүү ыкмасы болгон. Оюн процессинде балдар табияттагы жүрүм-турум эрежелерин жана адеп-ахлак нормаларын өздөштүрүшөт, жоопкерчилик жана боорукердик сезимдери калыптанат. Жаныбарлардын жана өсүмдүктөрдүн ролдорун сынап, алардын кыймыл-аракетин жана абалын кайра жаратуу менен бала аларга болгон боорукердик жан дүйнөсүнө сиңет, бул анын ичинде жаратылышка нравалык мамиленин калыптанышына өбөлгө түзөт. Таза абадагы сабак окуучуга белгилүү бир тирүү организмдин гана эмес, бүтүндөй экосистеманын өзгөчөлүгүн көрүүгө, анын бүтүндүгүн бузуу мүмкүн эместигин түшүнүүгө, жаратылышка негизсиз кийлигишүү системанын өзүндө да олуттуу өзгөрүүлөргө алып келерин түшүнүүгө жардам берет. Таза абада ойноо жолу менен баарлашуу жараянында балдар сезимталдуулукка тарбияланат, жаратылышты коргоого, жандуу дүйнөнү ар түрдүүлүгү менен көрүүгө,

алардын нормалдуу жашоосу үчүн зарыл шарттарды түзүүгө катышууга жөндөмдүүлүгү жана каалоосу калыптанат. Таза абадагы сабактардын жүрүшүндө балдар жаратылыш, өсүмдүктөр жана жаныбарлар дүйнөсүнүн айрым өкүлдөрү, алардын сырткы көрүнүшүнүн өзгөчөлүктөрү, адаттары, жашоо образы жөнүндө түшүнүк калыптанат.

Балдар өсүмдүктөр менен жаныбарлардын өз ара аракеттенүүсүнүн табияты менен таанышат. Мындан тышкары, улуттук оюндардын элементтерин өздөштүрүү балдарга ийкемдүүлүктү, туура позаны жана кыймылдарды координациялоону өнүктүрүүгө жана дененин жалпы абалын жакшыртууга жардам берет. Эксперимент учурунда таза абадагы дене тарбия көнүгүүлөрү балдар менен ойноо түрүндө өткөрүлдү. Балдар ар кандай жаныбарларды чагылдырып, белгилүү бир сценарий боюнча көнүгүүлөрдү аткарышты. Башкача айтканда, улуттук оюндардын элементтери имитациялоочу мүнөзгө ээ болгон жана өз ара байланыштуу кырдаалдардан, тапшырмалардан, көнүгүүлөрдү камтыган оюн түрүндө аткарылган, алар өз ара аракеттенүүгө көмөк көрсөтө тургандай тандалып алынган.

Сүрөттү окшотуп тууроо менен баланын кыймыл-аракетинин чеберчилиги боюнча билиминен башталып, өсүмдүктөр жана жаныбарлар жөнүндөгү түшүнүктөрү кеңейет. Образдуу-тууроочу кыймылдар кыймыл активдүүлүгүн жакшыртып, көңүл бурууну, эс тутумду жана реакциянын ылдамдыгын өнүктүргөн, чыгармачылык ой жүгүртүүнү калыптандырды. Программаны ишке ашырууда оозеки жана көргөзмөлүү усулдар, ошондой эле практикалык ыкмалар колдонулган. Жабдууларды жана дидактикалык материалдарды тандоого жана даярдоого өзгөчө көңүл бурулду. Дидактикалык материалдар үчүн фотосүрөттөр, өсүмдүктөрдүн, жаныбарлардын, курт-кумурскалар тартылган сүрөттөрү даярдалып, маскалар, костюмдар, гүлдөрдүн макеттери жасалган, тематикалык адабияттар тандалып алынган. Гербарий чогултулуп, изилдөө үчүн бак-дарактар тандалып алынып, мектеп аймагында сабактар үчүн аянтча аныкталган. Жогоруда айтылгандардын бардыгын эске алып, мектептин башталгыч класс курагындагы балдарга экологиялык билим берүүнүн сапатын жогорулатуу үчүн жалпы кабыл алынган окуу куралдарынан тышкары, дене тарбия каражаттарын да такай колдонуу зарыл деген чыгарууга болот.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын 1999-жылдын 16-июну № 53 «Айлана-чөйрөнү коргоо жөнүндө» мыйзамы.
2. Боркошев М.М. Экскурсиялар аркылуу эстетикалык жана этикалык тарбия берүүнү уюштуруу. Наука. Новые технологии и инновации кыргызстана. №10, 20.05.2016. С. 104-107.
3. Глушкова Л.С. Международное сотрудничество в целях формирования экологических компетенций преподавателя. Формирование профессиональной компетентности специалиста в условиях непрерывного образования/Мат. Междунар. научно-прак. Конференции.
4. Глушкова Л.С. Экологическая компетентность преподавателя: проблемы и пути формирования. Непрерывное профессиональное образование: Сб. науч. статей / под ред. Н.Ю. Никулиной, С.Г. Шпилевой. – Калининград: Изд-во РГУ им. И. Канта, 2006.
5. Становление эколого-педагогической компетентности специалиста в области образования. Автореф. дис. на соиск. учен. степ. Доктора пед. наук. – Санкт-Петербург, 2007. – 41с.
6. Хугорской А.В., Хугорская Л.Н. Компетентность как дидактическое понятие: содержание, структура и модели конструирования // Проектирование и организация самостоятельной работы студентов в контексте компетентностного подхода: Межвуз. сб. науч. тр. / Под ред. А.А. Орлова. – Тула: Изд-во Тул. гос. пед. ун-та им. Л.Н. Толстого, 2008. – Вып. 1.